

Budapesti Levéltári Mozaikok

2019/1. szám (régi sorozat 1. szám)

DOI: [10.56045/BLM.2019.1](https://doi.org/10.56045/BLM.2019.1)

ISSN: 2939-6921

URL: <https://leveltarimozaikok.bparchiv.hu/2021/12/01/leveltari-mozaikok-1/>

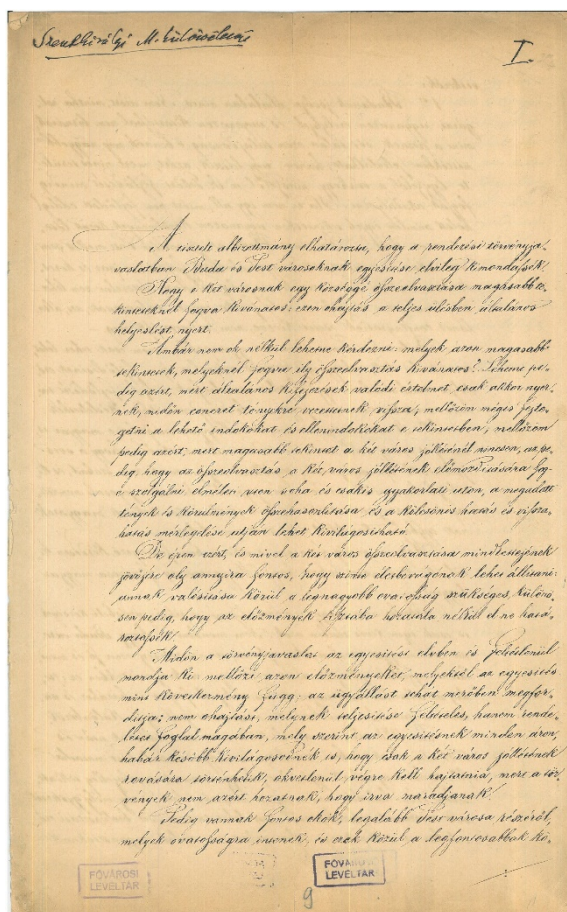
HORVÁTH J. ANDRÁS

A polgármesteri köztes funkció

1867-ben mind Budán, mind Pesten közvetlenül választották a polgármestert – Házmán Ferencet, illetve Szentkirályi Móricot. A ['48-as városi törvény](#) alapján ugyanazon jogkörrel rendelkeztek, noha a pesti pozícióhoz hagyományosan a „főpolgármester” titulus járt. Mindketten komoly várospolitikusok voltak – jóllehet Szentkirályi hamar lemondott hivataláról, mivel összekülönbözött a nagyobb kormányzati befolyásra nyitott Thaisz Elek városi főkapitánnyal. A polgármesteri tisztség komoly várospolitikusi funkciónak számított, hiszen az adott személy nemcsak a képviselőtestület elnöki teendőit látta el, de ő állott a városi tanács élén is. Egy kézben volt tehát a várospolitika elvi irányítása és a végrehajtó apparátus vezetése, s mivel közvetlenül választották, erős legitimációval rendelkezett. A városházi körök ezt a helyzetet kívánták fenntartani az elkerülhetetlennek elismert városegysítést követő időszakra is. Mivel azonban a törvényhatóságok élére 1870-ben főispánok kerültek, a majdani főváros esetében – tekintettel a jogharmonizációra is – valamiféle külön megoldást kellett találni.

Kulcsszavak: *főpolgármester, polgármester, városvezetés, várospolitika, 19. század második fele, városfejlesztés, városegysítés*

1867-ben mind Budán, mind Pesten közvetlenül választották a polgármestert – Házmán Ferencet, illetve Szentkirályi Móricot. A ['48-as városi törvény](#) alapján ugyanazon jogkörrel rendelkeztek, noha a pesti pozícióhoz hagyományosan a „főpolgármester” titulus járt. Mindketten komoly várospolitikusok voltak – jóllehet Szentkirályi hamar lemondott hivataláról, mivel összekülönbözött a nagyobb kormányzati befolyásra nyitott Thaisz Elek városi főkapitánnyal. A polgármesteri tisztség komoly várospolitikusi funkciónak számított, hiszen az adott személy nemcsak a képviselőtestület elnöki teendőit látta el, de ő állott a városi tanács élén is. Egy kézben volt tehát a várospolitika elvi irányítása és a végrehajtó apparátus vezetése, s mivel közvetlenül választották, erős legitimitációval rendelkezett. A városházi körök ezt a helyzetet kívánták fenntartani az elkerülhetetlennek elismert városegysítést követő időszakra is. Mivel azonban a törvényhatóságok élére 1870-ben főispánok kerültek, a majdani főváros esetében – tekintettel a jogharmonizációra is – valamiféle külön megoldást kellett találni.

1. kép. [Szentkirályi Móric pesti főpolgármester különvéleménye a városegysítés tárgyában, 1871. március 18. \(BFL IV.1314\)](#)

Pest és Buda városok tehát a városegysítésről folyó viták során eredeti álláspontjuk módosítására kényszerültek. Pest, miközben elutasította főispánoknak szabad királyi városok élére helyezését, nem zárkózott el ugyanakkor valamilyen új tisztség létesítésétől sem. Ily módon, az 1843/44. évi országgyűlési munkálatokhoz nyúlva vissza, egyfajta érdekvédelmi feladatokat is ellátó felügyeleti szerepkör szervezését hozta javaslatba. Az ezen funkciót betöltő

személynek – remélt főrendiházi tagsága révén is – kiemelt feladata lett volna a városi érdekek országgyűlési képviselője is.

A pest-budai javaslat feletti bizottmányi viták felszínre hozták a főváros államszervezeti-közigazgatási pozíciójával, hatalmi súlyával kapcsolatos különféle víziókat és elképzeléseket. Így a következetes autonomizmus irányába mutató Szentkirályi–Gerlóczy-féle vélemény továbbra is közvetlenül választandó (fő)polgármesteri posztot, valamint attól független, törvényességi felügyeletre korlátozódó kormányellenőrzést javasolt. A kormányérdekeket a (fő)polgármester kinevezésének uralkodói jóváhagyásával vélte biztosítottak. Ez a javaslat ugyanakkor figyelmen kívül hagyta a főváros-koncepció újszerű igényeit, az annak egyedi voltából fakadó különleges szempontokat, a hagyományos felfogásnak megfelelően az önkormányzatiságot annak zárt, lokális világán belül értelmezte, s csupán a helyiekre tartozónak tekintette az itt fölmerült kérdések megtárgyalását.

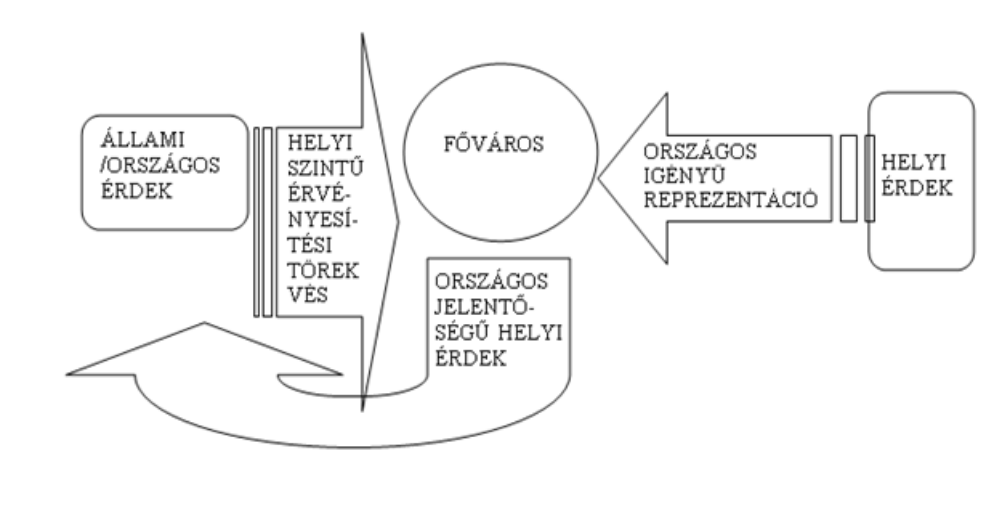
2. kép. Ráth Károly, az egyesített főváros első főpolgármestere (1873-1897)

Ez azonban nem volt elfogadható a kormány számára, s ragaszkodott ahhoz, hogy Budapest élére, bár főpolgármester elnevezésű, de a többi főispán hatáskörével egyező főhivatalnok kerüljön.

Ezután késhegyig menő vita kezdődött a főpolgármester megválasztásának módjáról. Közvetlen kinevezéséről a városok hallani sem akartak, így először felvetették, hogy az általuk jelölt három személy közül az uralkodó válassza ki a főpolgármestert, ám végül, a kormány befolyásának hatályosabb érvényesülése végett ennek fordítottja került a törvénybe. A fővárosi főpolgármestert (a király által kinevezett és bármikor elmozdítható főispánokkal ellentétben) végül hat évre választotta a törvényhatósági bizottság az uralkodó három jelöltje közül. Ezáltal a kormányhatalom fővárosi exponensét az önkormányzathoz is szoros kötelék fűzte ([1872:36 tc. 68. §](#)).

Erre az országos és helyi érdekek koordinációja, az azok közötti összhang biztosítása szempontjából volt szükség. A budapesti főpolgármester választása, a poszt egyedisége voltaképpen arra utalt, hogy a törvényalkotó érzekelte a fővárosi viszonyok különlegességét: az országos és pest-budai helyi érdekek koordinációjának szükséges, elengedhetetlen voltát. Mind a kormánypárt, mind az ellenzék számára nyilvánvaló volt, hogy enélkül az országos és helyi érdekek egyensúlya nem biztosítható, hatékony helypolitika nem valósítható meg. Vagyis a főváros-koncepció lényegét ekkoriban állami és országos érdekek érvényesítésének lehetővé tétele, valamint a helyi érdekek országos igényű reprezentációja nyomán kialakuló új

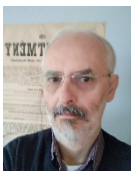
értékképzet: az „országos jelentőségű helyi érdek” felismerése és annak mindenki általi elismerése alkotta.

3. kép. A helypolitikai érdekérvényesítés mechanizmusa

Nézetem szerint a főpolgármester választásának körülményei testesítették meg ezt a koncepciót, s a főpolgármesterre hárult a helyi és országos érdekek közötti koordináció feladata. Mindez azonban mondhatni „tudattalanul” zajlott, így a felszínen számos aggály fogalmazódott meg a tisztséggel kapcsolatban. Az új főpolgármestert már a jogszabályalkotás időszakában, s később is gyakran tekintették pusztán reprezentáló díszfigurának, afféle „ötödik keréknek”, aki úgymond „a felelőtlenség hatalmát” testesíti meg. Ezen vélekedés azonban – úgy vélem – éppen a nemzeti közmegegyezésen alapuló főváros-fejlesztési program transzformációs avagy „szupra-jellegével” kapcsolatos különleges szükségletről feledkezett meg. A főpolgármester sajátos közvetítő funkciója azon közigényből következett, amely a főváros sokoldalú, sokrétű fejlesztésében országos érdekek előmozdítását látta.

Összességében elmondható, hogy a Lónyay-kormány végül nem az egyébként sem túl befolyásos merev autonomisták miatt döntött úgy, hogy kinevezett főispáni poszt helyett a várospolitikai tényezőkkel egyeztetett eljárás eredményeként, választás útján állít „köztes pozíciójú” főpolgármestert a közgyűlés élére. Azért cselekedett így, mert ellenkező esetben az adott városi dimenziókon túlmutató, ám a várospolitikai tényezők egyetértését igénylő, mi több, tőlük el is várt hozzájárulás, ill. kezdeményezések biztosítása nehézségekbe ütközhetett volna! S mivel a várospolitikai alapkérdéseket tekintve nem állt fenn komoly szemléletbeli különbség kormány és városháza között, így nem okozott különösebb problémát a személyi meghatározottságokon nyugvó bizalmi alap biztosítása sem. Egyik fél sem vélte úgy, hogy az országos érdekek a városi érdektől való pusztán elméleti megkülönböztethetősége magára a városra veszélyeket rejthet. A lokális meghatározottságok fenntartásának szemléleti lehetőségét kiiktatta az urbanizációs hátramaradottság felszámolásának sürgető igénye.

Horváth J. András főlevéltáros. Az Eötvös Loránd Tudományegyetemen szerzett történelem szakos tanári diplomát. 1987 óta áll Budapest Főváros Levéltára alkalmazásában. 2001 és 2006 között az intézmény tudományos főigazgató-helyettesi feladatait látta el. 2007-ben szerzett PhD fokozatot, s doktori értekezését

a városegysítés-kori főváros-politika témaköréből [írta](#). Kutatásainak egyik részét ezen tárgykör képezi. Emellett levéltár-elméleti kérdésekkel is behatóan foglalkozik, s tett közzé tanulmányokat az idevágó nemzetközi szakirodalmat is ismertetve. Harmadik tevékenységi területe a személyes és magániratok levéltári gyűjtése, értékelése és értelmezése, amelyre vonatkozóan szintén jelentek meg közleményei, s több kiállítást is rendezett. 2006-tól 2018-ig a Levéltári Szemle főszerkesztői teendőit is ellátta.

Impresszum

Budapesti Levéltári Mozaikok

A kiadó neve: Budapest Főváros Levéltára
A kiadó székhelye: 1139 Budapest, Teve u. 3-5.
Felelős kiadó: Dr. Kenyeres István főigazgató

Főszerkesztő: Dr. Simon Katalin

Szerkesztőség: Fazekasné Dr. Toma Katalin, Dr. Fehér Csaba, Dr. Garami Erika, Dr. Ternovác Bálint, Dr. V. László Zsófia, Tóth Gergely (technika- és honlapfelelős)

A szerkesztőség elérhetősége: 1139 Budapest, Teve utca 3-5.; 1554 Budapest, Pf. 41.

e-mail: mozaikok@bparchiv.hu

ISSN: 2939-6921